«پهلویان» کتێبێک پڕ لە چەواشەکاریی مێژوویی

بێوار ڕەسووڵ (سوداد ڕەسوول)

(١- ٢)

پێشەکی

لە سەرەتاکانی سەدەی ڕابوردوودا، لە دوای دامەزراندنی دەوڵەت – نەتەوەکانی ئێران و عێراق و تورکیا و سووریا، لە هەر بەشێکی کوردستان لەم دەوڵەتانە، لەلایەن نەتەوە سەردەستەکانەوە بە شێوازی جیاواز مێژووی کورد و جوگرافیای کوردستان چەواشە کراوە و دەکرێ؛ لە هەر وڵاتێک بە پلان و ستراتیج هەوڵ دەدرێ هەرچی حەقیقەتی ناسنامە و فەرهەنگی کوردە بشێوێنرێت و بوونی کورد لە وڵاتەکانیان بسڕنەوە و جوگرافیاکەشی بچووک بکەنەوە.

یەکێک لەو شێوازانە کە بەردەوام کاری بۆ دەکەن، گومان خستنە سەر ڕەسەنایەتیی زمانی کوردییە، بۆ ئەمەش هەوڵ دەدرێ ڕیشەیەکی غەیرە کوردی بۆ چەند زارێکی کوردی بدۆزنەوە، یان هەوڵ دەدەن جیاوازیی نێوان زارە کوردییەکان وەک زمانی جیاواز نیشان بدەن، بانگەشەی ئەوەش دەکەن کە ئەمانە زار نین، کۆمەڵە زمانێکن و لە یەک دوورن و یەک ڕیشەی زمانییشیان نییە، بۆیە زمانێک نییە پێی بگوترێ زمانی کوردی، هەر لەسەر ئەم بنەڕەتەیش، بانگەشەی ئەوە دەکەن کورد یەک نەتەوە نییە، چەند گرووپێکی ئەتنیکی و نەتەوەیی جیاوازن و هەر یەک لەم گرووپانە سەر بە جوگرافیایەکی جیاوازن، کەواتە وڵاتێکیش

نییە بە ناوی کوردستان. بۆ جێبەجێکردنی ئەم بەرنامە دژ بە کوردە، داگیرکەرانی کوردستان، ویژدان و قەڵەمی کۆمەڵێک نووسەر دەکڕن و داوایان لێ دەکەن مێژووی کورد و زمانەکەی بە جۆرێک بنووسنەوە، خزمەت بە ئەجێندای سیاسی نەتەوەی سەردەست بکات، لە هەمان کاتدا، یەکێتیی زمان و نەتەوەی کوردیش پەرتەوازە بکەن.

دوو ساڵ پێش ئێستا، کتێبێک بە فارسی لە نووسینی تەییب تاهیری بە ناوی «پهلویان: گوران، هورامی، لک، کلهر، فیلی، دیملی» بڵاو کرایەوە.(١) ئەم کتێبە نزیک ٥٦٠ لاپەڕە دەبێت، بابەتەکانی ناو کتێبەکە بۆ مێژووی خوارووی کوردستان تەرخان کراون، وەک فەرهەنگ، ئایین، زمان، ئەدەبیات، جوگرافیا، ئەو ناوچەیە کە دانیشتووانەکەی بە چەند زارێکی کوردی وەک کەڵهوڕی، لەکی، لوڕی، گۆران — هەورامی قسە دەکەن.

نووسەری ئەم کتێبە بۆ شێواندنی ناسنامەی کوردی و کوردستانی ئەم ناوچەیە، دانیشتووانەکەی بە «پەهلەوی» ناو دەبات و ناوچەکەشیان بە ناوچەی پەهلەوی. وەک دیارە، ئەم کتێبە بە هەمان ئامانجی سیاسی و ئایدیۆلۆجی نووسراوە کە لەلایەن داگیرکەرانی کوردستانەوە بەرنامەی بۆ دانراوە، تا بوونی کورد لە ئێران بکات بە بوونێکی ئێرانی و پاشکۆی نەتەوەی فارس و داماڵینی لە مێژوو و ناسنامە نەتەوەیی و نیشتمانییەکەی، هەروەها جوگرافیای خوارووی کوردستانیش بکات بە بەشێک لە جوگرافیای ئێرانی مەزن.

ئەم کتێبە، لە ڕووی میتۆدی لێکۆڵینەوەوە پڕیەتی لە هەڵە و چەواشەکاری، هیچ بنەمایەکی ئەکادیمی تێدا ڕەچاو نەکراوە، چونکە بە ئامانجێکی ئایدیۆلۆجی و سیاسی نووسراوە، هەوڵ دەدات بە هەر نرخێک بێت، مێژوویەکی ساختە بۆ ئەم ناوچەیەی خوارووی کوردستان بنووسێتەوە، ئەم بەشە لە خاکی کوردستان بە دانیشتووان و جوگرافیا لە کوردستان دابڕێت و بیکات بە وڵاتی پەهلەوی. بۆ گەیشتن بەم ئامانجە سوود لە ئایینی یارسان وەردەگرێت و مێژووی دانیشتووانی هەموو هەرێمەکە بە یارسانی دەکات، ڕیشەی هەموو زارە کوردییەکانی ئەم ناوچەیەش دەباتەوە سەر زاری کوردیی گۆران و گۆرانیش بە زمانی پەهلەوییەوە گرێ دەدات.

نووسەری ئەم کتێبە، تەییب تاهیری، خۆی وەک توێژەرێکی مێژوو و ئایینی یارسان دەناسێنێ، لەم بارەیەوەش چەند کتێبێکی بە کوردی و فارسی نووسیوە؛ کتێبە کوردییەکانی لە باشووری کوردستان لە دەزگای موکریانی و ئینستیتوی کەلەپووری کوردی چاپ کراون، چەندان جاریش لە باشوور بۆ کۆنفرانس و سیمینار بانگهێشت کراوە تا لەسەر مێژووی یارسان قسە بکات، وەک نووسەرێکی یارسان (کاکەیی) و ڕۆژهەڵاتی کوردستان ڕێزی لێ گیراوە و خەڵات کراوە.

ناوبراو لە ساڵی ٢٠٢٠ لە ئێرانەوە خۆی گەیاندە وڵاتی سوێد، لە ستۆکهۆڵم، ئینستیتوتێکی بە ناوی ئینستیتوی فەرهەنگیی یارسان دادەمەزرێنێ، هاوکات دوو گۆڤاریش بڵاو دەکاتەوە بە ناوەکانی «شنروێ» و «چریکە»، (٢) لەگەڵ تەلەڤزیۆنێکی یوتیوبی بە ناوی لیسک تی ڤی؛ هەردوو گۆڤارەکە و تی ڤییەکە گوتارەکەیان بۆ دانیشتووانی خوارووی کوردستانە، بەتایبەت کرماشان و ئیلام، وتارەکانی ناو هەردوو گۆڤار بۆ هەمان ئامانجی سیاسی و فەرهەنگی نووسراون بۆ ئەوەی ناسنامەیەکی پەهلەوی بۆ

خەڵکەکە و ناوچەکە ساز بکات. دوابەرهەمی نووسەر، ئەم کتێبەیە کە بە ناوی «پهلویان» بڵاوی کردووەتەوە، ئەم کتێبەش هەر بە هەمان ئامانجی سیاسی و فەرهەنگی نووسراوە، کە لەم وتارەدا پێداچوونەوەیەکی ڕەخنەیی بۆ دەکەین و بە میتۆدێکی زانستی هەڵیدەسەنگێنین.

لەم توێژینەوەیەدا، لە چەند ڕوویەکەوە ناوەرۆکی کتێبەکە دەیخەینە بەر باس و ڕەخنە و لێکۆڵینەوەوە. سەرەتا ئاماژە بە کێشەی میتۆدی لێکۆڵینەوەی کتێبەکە دەدەین کە لە ڕووی میتۆدۆلۆجییەوە کەموکووڕی زۆرە، دواتر باسی ئەو چەمکانە دەکەم کە نووسەر دایهێناون وەک چەمکی پەهلەوی و پەهلەنشین و ناوچەی پەهلەوی و میرنشینی پەهلەوی، ئەوجا باسی مێژووی ئەدەبیاتی کوردی لەم ناوچەیە دەکەین کە ئەدەبیاتی کوردیی گۆرانە و نووسەر بە ئەدەبیاتی پەهلەوی ناوی دەبات، هەروەها باسێک لە ئایینی یارسان و پەیڕەوانی ئەم ئایینە دەکەین کە لە باکووری ئەم ناوچەیە نیشتەجێن و نووسەر هەوڵ دەدات ئەم ئایینە لەم ناوچەیە بە سێنتەر بکات و مێژوویەکی دێرین و جوگرافیایەکی وەهمی بۆ دروست بکات؛ لە دوابەشدا، باسی ڕوانگەی نووسەر بۆ کوردی سۆران و کرمانج دەکەین، کە ڕوانگەیەکی دوژمنکارانەی هەیە و پێی وایە بەدرێژایی مێژوو، کوردی سۆرانی لەگەڵ دانیشتووانی خوارووی کوردستان، بە تایبەت یارسانەکان لە کێشەدا بوون و زوڵمیان کردووە و لە ناوچەکەی خۆیان ئاوارە و ئەسمیلەیان کردوون. هەوڵ دەدەین لەم توێژینەوەیەدا، ئەم بۆچوونانەی نووسەر تاووتوو بکەین و ڕاستی و ناڕاستییان بخەینە ڕوو.

کێشەی میتۆدی لێکۆڵینەوە

کتێبی «پهلویان»، وەک توێژینەوەیەکی مێژوویی، کۆمەڵێک کێشەی میتۆدۆلۆجی هەیە، وەک دیارە نووسەر هیچ شارەزاییەکی لە میتۆدیکی لێکۆڵینەوە نییە، چونکە دیار نییە چۆن دەیەوێ لەم مێژووە بکۆڵێتەوە؛ هەوڵ دەدات بە پەخشان و بابەتی خەیاڵی مێژوومان بۆ بگێڕێتەوە، لە دانانی سەرچاوە بۆ مێژووەکەی یەکجار هەژارە، بە دەیان لاپەڕە مێژوو دەگێڕێتەوە، ئاماژە بە هیچ سەرچاوەیەک نادات. بۆ نموونە کاتێک ئاماژە بە ڕیشەی دانیشتووانی خوارووی کوردستان دەدات و دەیانکات بە پەهلەوی، بۆ ئەمە هیچ سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراو نیشان نادات کە بیسەلمێنێ ئەمانە چۆن و بۆچی ڕیشەیان پەهلەوییە؟

بەرگی پێشەوەی کتێبی پهلویان

لە کتێبەکەدا پۆلێنبەندییەکی بۆ زمانەکانی زاگرۆس کردووە، بۆ پێنج قۆناغ دابەشی کردووە: «قۆناغی زمانی قەفقازی (لولوبی، کاسی، گوتی)، قۆناغی زمانی مادی، قۆناغی زمانی پەهلەوی (ئەشکانی – ساسانی)، قۆناغی فەهلەویات و زمانی گۆرانی و سەدە بەراییەکانی ئیسلام، تا سەدەی نۆیەم و دەیەمی هیجری» (٣). نووسەر بەبێ هیچ بنەمایەکی زانستی ئەم پۆلێنبەندییەی بۆ زمانە زاگرۆسییەکان کردووە، کە ئەمە هەر لە خەیاڵدانی خۆی سازی کردووە، تا ئێستا لە هیچ ناوەندێکی ئەکادیمیی زمانە کۆنەکان ساغ نەکراوەتەوە. زمانە کۆنەکانی هۆزەکانی زاگرۆس وەک گوتی، کاسی، لولوبی، کە لە دەوروبەری سێ هەزار ساڵ پێش زایین لە چیاکانی زاگرۆس نیشتەجێ بوون، ئەم هۆزانە هیچ دەقێکی نووسراو بە زمانەکانی خۆیانیان لە پاش بەجێ نەماوە، بۆ کاروباری سیاسی و ئیداری و فەرهەنگی، زمانی ئەکەدییان بەکار هێناوە، هەر بۆیە هیچ نووسراوێک بەم زمانانە لەبەردەستدا نییە کە ئەوە نیشان بدات زمانەکانیان چۆنە و سەر بە چ گرووپێکی زمانییە. (٤) ئەوەی لەپاشیان بەجێ ماوە ناوی چەند پاشایەکە کە توێژەران وای بۆ دەچن ناوەکان سەر بە زمانە هیندۆ- ئەوروپییەکان بن.

لەم پۆلێنبەندییە، نووسەر ئەم زمانە کۆنانەی بە زمانی قەفقازی داناوە، ئەمەش دیارە هیچ ئاگاییەکی لە زمانە کۆنەکانی زاگرۆس نەبووە، هەر بە هەڕەمەکی و بێ زانیاری سەلمێنراو، زمانەکانی پۆلێن کردووە. دوای ئەم قۆناغە زمانی مادی داناوە، کە بۆ ئەمەش هیچ ڕوونکردنەوەیەکی نەداوە، چۆن ئەم زمانە زاگرۆسییانە بۆ زمانی مادی گۆڕاون، چونکە زمانی مادییش هەمان کێشەی زمانی گوتی و کاسی و لولوبی هەیە، هیچ دەقێک بە زمانی مادی لە پاشیان بە جێ نەماوە، بۆیە ئەوەی کە ئاماژە بێت بۆ زمانی مادی تەنیا کۆمەڵێک ناو و وشەیە کە لە دەقی فارسیی کۆنی سەرچاوە هەخامەنشییەکان و سەرچاوە بابلی و یۆنانییەکان ماوەتەوە.

لە توێژینەوەی ئەم کۆمەڵە وشەیەش وا باوەڕ دەکرێ کە مادەکان خاوەن زمانێکی تایبەت بە خۆیان بوون و ئەم زمانەش زمانێکی ئێرانییە، لە ڕووی سیستمی دەنگسازی و وشەسازییەوە سەر بە زمانەکانی باکووری ڕۆژئاوای زمانە ئێرانییەکانە (٥). دواتر زمانی مادی بە پەهلەوییەوە گرێ دەدات، بۆ ئەمەش هیچ ڕوونکردنەوەیەکی نەداوە، ئەوجا بەهەمان میتۆدی نازانستی، پەهلەوی و فەهلەویات و گۆرانیشی پێکەوە گرێ داوە.

لەبارەی ڕیشەی زارەکانی خوارووی کوردستان کە ڕیشەیان بۆ سەر زمانی پەهلەوی دەباتەوە، نووسەر بێ هیچ بنەمایەکی زانستی ئیدیعا دەکات کە لەک و لوڕ و کەڵهوڕ و گۆران و دملی، پاشماوەی زمانی پەهلەوین، بۆ ئەم ئیدیعایەش هیچ شرۆڤەیەکی زمانەوانی نییە بۆمان بسەلمێنێ کە چۆن ئەم زارە کوردییانە

ناوچەی پەهلەویان وەک نووسەری کتێبی «پهلویان» نەخشەی بۆ کێشاوە

سـەر بـە زمانـی پەهلەویـن. بێگومـان ئاسـان نییـە زمانێکـی کۆنـی وەک پەهلـەوی بـە زارە کوردییەکانـی ئـەم ناوچەیـەوە گـرێ بـدرێ، هـەر توێژەرێـک ئیدیعایەکـی وای هەبێـت، دەبـێ بـە میتـۆدی زمانەوانیـی مێژوویـی Histroicla Linguistic ئـەم پێوەندییـە زمانییانـە شـی بکاتـەوە، پێویسـتە هەنگاوەکانـی گۆڕانـی زمـان لـە ڕووی دەنگسـازی، مورفۆلۆجـی، ڕێزمـان هەنـگاو بـە هەنـگاو شـرۆڤە بـکات، کـە زمانەکـە چـۆن لـە پەهلەوییـەوە گۆڕانـی بەسـەردا هاتـووە و لـە ئەنجامـدا ئـەم زارە کوردییانـەی لـێ بەرهـەم هاتـووە، نووسـەر نـەک هـەر ڕوونکردنەوەیەکـی زانسـتی لـەم شـێوەیەی نـەداوە، تەنانـەت یـەک ڕسـتەی لـە پەهلـەوی نەهێناوەتـەوە، بـە یەکێـک لـە زارەکانـی ئـەم هەرێمـە بـەراوردی بـکات و نیشـان بـدات کـە ئەمانـە بـۆ پەهلـەوی دەگەڕێنـەوە. بـەم پێیـە، ئـەم کتێبـە لـە ڕووی میتـۆدی لێکۆڵینـەوەوە، تـەواو نازانسـتییە، کۆمەڵێـک تێـزی هێنـاوە، نەیتوانیـوە بـە بەڵگـەی زانسـتی و شـیکردنەوەیەکی مەنتیقی بۆچوونەکانی بسـەلمێنێ، تەنیـا مێژوویـەک دەگێڕێتـەوە کـە خـۆی دایهێنـاوە، بـۆ ئـەوەی خزمـەت بـە ئەجێنـدا پەهلەوییەکـەی بـکات.

ئەگـەر ڕیشـەی هەندێـک وشـە و کەرەسـتەی ڕێزمانـی کـوردی لەگـەڵ پەهلـەوی نزیـک بـن، ئـەم نزیکییـە بـۆ هەمـوو زمانـە ئێرانییـەکان ئاساییە، مـەرج نییـە هیـچ یەکێـک لـەم زارانـە ڕاسـتەوخۆ بگەڕێنـەوە سـەر پەهلـەوی، ئەمانـە خزمایەتیـی زمانـن، کـە لـە نێـوان هەمـوو ئـەو زمانانـەدا هـەن، کـە ڕیشـەیەکی هاوبەشـیان هەیـە؛ لـە نێوان هەمـوو زمانـە ئێرانییەکانـدا هەمـان ڕیشـەی هاوبـەش هـەن، بـە هەمـان شـێوە لـە نێوان زمانـە جەرمەنییـەکان و سـلاڤییەکان و لاتینییـەکان و کەڵتییـەکان، هەمـان خزمایەتیـی زمـان و ڕیشـەی هاوبـەش هـەن. بـۆ نموونـە هەمـان نزیکـی لـە ڕووی ڕێزمـان و فەرهەنگۆکـی وشـە لـە نێـوان زاری کوردیـی ناوەنـدی و فارسیشـدا هەیـە، بـەڵام ئـەم نزیکییـە بەڵگـەی ئـەوە نییـە کوردیـی ناوەنـدی لـە فارسـی پەیـدا بـووە، یانیـش بـە پێچەوانـەوە فارسـی لـە کـوردی پەیـدا بـووە.

لەلایەکـی دیکـەوە نووسـەر، لـە پۆلێنـی زارە کوردییـەکان، ئیدیعـا دەکات کە گۆران سـەرچاوەیە بۆ هەمـوو زارە کوردییەکانـی دیکـەی ئـەم هەرێمـە و پێـی وایـە لەکـی و لـوڕی و کەڵهوری لە لەهجەی گۆرانـەوە پەیـدا بوونـە، (٦) بـۆ ئـەم ئیدیعایـەش هیـچ ڕوونکردنەوەیەکـی زانسـتی نـادات، تەنیـا لـە خەیاڵـی خـۆی ئەمانـە بـە یەکـەوە گـرێ دەدات، ئـەوە لەکاتێکـدا لـە پۆلێنـی زارە کوردییەکانـدا، گۆران لەگـەڵ لـوڕی و کەڵهـوری و لەکـی جودایـە، بـەڵام گـۆران- هەورامـی لەگـەڵ زازاکـی (دملـی) ڕیشـەیان دەچێتـەوە سـەر یـەک، ناچێتـەوە سـەر زارەکانـی دیکـەی ئـەم ناوچەیـە.

ئـەوەی تـا ئێسـتا لـە توێژینـەوە زانسـتییەکان بـۆ زارە کوردییـەکان ئەنجـام دراون، وەک توێژینەوەکانـی مەکەنـزی، کـە لـە سـاڵانی پەنجاکان هاتـووە بـۆ کوردسـتان و بـە مەیدانـی توێژینـەوەی دوکتـۆرای لەسـەر زارە کوردییـەکان کـردووە، ئـەوە دەسـەلمێنێ کـە هـەر سـێ زاری کـوردی: کوردیـی باکـوور، ناوەنـدی، خـواروو (کەڵهـوری و لەکـی)، سـێ زاری زمانـی کوردیـن، هـەر سـێ زار لـە ڕووی ڕێزمـان و دەنگسـازی و مۆرفۆلۆجییـەوە درێژبوونـەوەی یـەک زمانـن، (٧) بـەڵام بـۆ هەورامـی کـە لـە توێژینەوەیەکـی تایبەت باسـی لێـوە دەکات، پێـی وایە هەورامی ڕیشـەیەکی دیکـەی هەیـە و ناچێتـەوە سـەر هیـچ یەک لـە زارە کوردییەکانـی ئـەم ناوچەیـە. (٨)، بۆیـە لـە هەمـوو

پۆلێنەکاندا کە بۆ زارە کوردییەکان کراون، گۆران – هەورامی بە جودا لەگەڵ کوردیی ناوەندی و کوردیی باکوور دانراوە، کەواتە لە ڕووی زمانەوانییەوە نابێ زارەکانی ئەم ناوچەیە هەموو لە زاری گۆرانەوە سەریان هەڵدابێت، دەکرێ زارەکان کاریگەرییان لەسەر یەک هەبووبێت، ئەمەش ئاساییە، چونکە ئاخێوەرانی بۆ هەزاران ساڵ پێکەوە هاوسێی یەک بوون، هەموو زارەکان ڕەنگی یەکدیان وەرگرتووە، بە دەنگسازی و فەرهەنگۆکی وشە لە یەک نزیک بوونەوە، بەڵام بە ڕێزمان لەگەڵ یەک جودان. بوونی نزیکایەتیی پەهلەوییش لەگەڵ هەموو زارە کوردییەکان، ئەمە بەڵگەی ئەوە نییە کە زمانی کوردی لە پەهلەوی پەیدا بووە، ئەم نزیکییەش هەر بۆ خزمایەتیی زمانیی نێوان زمانە ئێرانییەکان دەگەڕێتەوە.

زمانەوانی کەنەدی ئەریک جۆن ئانۆنبی بە توێژینەوەیەکی بەراوردیی زمانەوانی لەبارەی لەکی لەگەڵ کوردی و لوڕی، دەیسەلمێنێت لە ڕووی ئاستەکانی زمانەوە لەکی لە کوردی نزیکترە هەتا لوڕی، چونکە لە ڕووی دابەشکردنی زمانە ئێرانییەکانەوە لەکی لەگەڵ کوردی سەر بە باکووری ڕۆژئاوای زمانە ئێرانییەکانە، بەڵام لوڕی و فارسی سەر بە باشووری ڕۆژئاوایە، بۆیە بەپێی ئەم داتا زمانییە، ئەم زارە سەر بە کۆمەڵە زارە کوردییەکانە. (٩) لە هەموو توێژینەوە زمانەوانییەکاندا ئەم زارانەی خوارووی کوردستان، بە زانستی پۆلێنیان بۆ کراوە و لەیەک جودا کراونەتەوە، هیچ یەک لە زمانەوانەکان ئاماژەیان بەوە نەداوە کە ئەمانە دەچنەوە سەر زمانی پەهلەوی، ئەمە تەنیا لای تەبیب تاهری بێ هیچ بەڵگەیەکی زانستی و شرۆڤەیەکی زمانەوانی هەموو پێکەوە یەک ڕیشەی پەهلەوییان بۆ دروست کراوە. ئەم جۆرە ئیدیعایەش وەک دیارە نووسەر بۆ ئەجێندایەکی سیاسی و ئایدیۆلۆجیای پەهلەویگەری دایهێناوە کە تەنیا خۆی باوەڕی پێ هەیە و بانگەشەی بۆ دەکات.

نووسەر کێشەیەکی دیکەی میتۆدی، وەرگرتنی زانیارییە بەبێ ئاماژەدان بە سەرچاوە ئەسڵییەکەی. لە لاپەڕەکانی ٢٩٩ تا ٣٠١ کتێبەکەی، ئاماژە بە ڕای ڕۆژهەڵاتناسان دەدات کە سەبارەت بە هەورامی لێدوانیان داوە، ڕای چالس ریو، مەکەنزی، مەیجەر سۆن، میشیل لەیزینبێرگ، جێمس ڕیچی هێناوەتەوە؛ تەواوی ئەو زانیارییانەی لە توێژینەوەیەکی من وەرگرتووە کە لەبارەی هەورامی نووسیومە بە ناوی «هەورامی لەهجەیە، یان زمان؟» (١٠) کاتی خۆی بە پی دی ئێف بۆ خۆیم ناردووە.

لەم نووسینەدا، لەجیاتی ئەوەی بە ئەمانەتەوە ئاماژە بە سەرچاوەکەی من بدات، کەچی ڕاستەوخۆ دەقەکەی منی لە کوردییەوە تەرجەمەی فارسی کردووە و ئاماژەی بە سەرچاوە ئینگلیزییەکانی من کردووە کە لە خوارەوە لە پەراوێز دامناون، ئەوانەی کردووە بە سەرچاوە بۆ باسەکەی خۆی، بۆ ئەوەی بە خوێنەر بڵێ بۆ ئەم باسە گەڕاومەتەوە سەر سەرچاوە ئەسڵییەکان کە بە ئینگلیزییە. بۆ ڕاستیی قسەکەم خوێنەر دەتوانێ بەراوردێک لە نێوان نووسینەکەی من و ئەو بکات.

نووسەر ئینگلیزی نازانێ، کەچی پێنج سەرچاوەی ئینگلیزی لە پەراوێزەکەی ڕیز کردووە کە هەمووی لە من وەرگرتووە، ئەمە بێجگە لەوەی لە لیستی سەرچاوەکاندا، ٢٧ سەرچاوەی ئینگلیزی داناوە کە گوایە ئەم سەرچاوانەی تەماشا کردووە، بەڵام ئەمە دیارە کە خۆی ئینگلیزی نازانێ، بەم شێوەیە لە سەرچاوەکان زانیاری وەرگرتووە و ئاماژەی بە سەرچاوەکە خۆی نەکردووە و ئینگلیزییەکانی

داناوه، بۆ ئەوەی نیشان بدات کە توێژینەوەکەی زۆر زانستییە و سوودی لە سەرچاوەی ئینگلیزییش وەرگرتووە. ئەم جۆرە وەرگرتنە لە سەرچاوەکان لە توێژینەوەی ئەکادیمی دەچێتە خانەی دزینی زانستییەوە کە بە ئینگلیزی پێی دەگوترێ plagiarism، ئەمەش جارێکی دی لە ڕووی میتۆدی زانستییەوە توێژینەوەکەی دەخاتە ژێر پرسیارەوە کە سەرچاوەی زانستی نییە و بە شێوەیەکی هەڕەمەکی سەرچاوەی بۆ کتێبەکەی داناوە، بە کتێبێکی ئینتیحال دادەنرێ. نووسەر خۆی ماندوو نەکردووە خۆی فێری زمانی ئینگلیزی بکات، لەسەر ماندووبوونی خەڵکی دی دەژی و کتێب دەنووسێ.

لەلایەکی دیکەوە، نووسەر لە پەراوێز ناوی هەندێک سەرچاوەی داناوە، بەبێ ئەوەی لە لیسی سەرچاوەکان ئەم سەرچاوانەی دانابێت، ئەمەش جارێکی دی کەموکوڕی توێژینەوەکەی نیشان دەدات کە سەرچاوەی ڕەسەنی نییە، بە هەڕەمەکی سەرچاوەی داناوە، سەرچاوەکانیشی نەبینیون.

ئەم هەموو کەموکوڕییە لە میتۆدی لێکۆڵینەوەدا، نیشان دەدات کە نووسەر، شارەزای لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی و میتۆدی زانستی نییە؛ ئەو بابەتەی هەڵیبژاردووە بۆ توێژینەوە، نەیتوانیوە بە شرۆڤەیەکی زمانەوانیی مێژوویی پێوەندیی زمانی پەهلەوی بە زارە کوردییەکانی ئەم ناوچەیە ساغ بکاتەوە.

خوارووی کوردستان، یان ناوچەی پەهلەوی؟

ناوچەکانی خوارووی کوردستان کە بەدرێژایی مێژوو دانیشتووانەکەی هەر لە کۆنەوە بە شێوەیەکی هەمیشەیی کورد بوون و بە چەند زارێکی کوردییش قسەیان کردووە و دەکەن، نووسەری کتێبی پەهلەویان، ئەمڕۆ هاتووە ئەم ڕاستییە مێژووییانە هەمووی سەراوژێر دەکاتەوە و بانگەشەی ئەوە دەکات، کە ئەم ناوچەیە نابێ پێی بگوترێ خوارووی کوردستان، ئەمە «ناوچەی پەهلەوی»یە.

بۆ ڕاستیی کوردستانیبوونی ئەم ناوچەیە، کۆمەڵێک بەڵگەی مێژوویی هەن کە گرنگترینیان کتێبەکەی شەرەفنامەی شەرەفخانی بدلیسییە، کە تێیدا پێکهاتەکانی کورد و سنووری کوردستانیشی دەستنیشان کردووە. شەرەفخان لە کتێبەکەی چوار پێکهاتەی کوردی دەستنیشان کردووە: کورمانج، لوڕ، کەڵهور، گۆران، کە سێ لەم پێکهاتانە: لوڕ و کەڵهور و گۆران، سەر بەم ناوچەیەن کە نووسەر ئەمانە دەکات بە پەهلەوی و ناوچەکەشیان بە پەهلەوی ناوی دەبات.

شەرەفخانی بدلیسی سنووری کوردستانیشی بەجوانی دەستنیشان کردووە، بە تایبەت سنووری ناوچەکانی خوارووی کوردستان، هەموو ئەم ناوچانە دەگرێتەوە تا دەگات بە تەنگەی هورمز بە بەشی خوارووی کوردستان داناوە.(١١) ئەمە لە سەردەمێکدا بووە کە سەدەی شازدەمی میلادی بووە و هێشتا بیری نەتەوایەتی لە ئارادا نەبووە و شەرەفخان بەشێوەیەکی سروشتی ئەم سنوورەی دیاری کردووە، ئەمە بێجگە لەوەی کە دانیشتووانی لوڕستان: لوڕی بچووک و گەورە، هەر لە سەدەی دەیەمی میلادییەوە لەلایەن هەموو مێژوونووس و گەڕیدە موسڵمانەکان وەک: (طبری، مسعودي، ابن حوقل، ابو الفداء، یاقوت الحموي، سبط ابن الجوزي، مقریزي) بە کورد دانراون.(١٢) ئەو میرنشینانەی لەم ناوچەیەش دامەزراون لەلایەن میرانی کوردەوە فەرمانڕەوایی کراون، وەک میرنشینی بەنو حەسنەوی بەرزیکانی، میرنشینی بەنی عەناز

شـازنجانی، میرنشـینی فەزڵـەوی، یـان میرنشـینی لـوڕی گـەورە. ئـەم میرنشـینانە بەدرێژایـی خاکـی لوڕسـتان هەتـا سـەر تەنگـەی هورمـز، میرنشـینی کـوردی بـوون، (١٣) تەنانـەت نـاوی کوردسـتان وەک یەکەیەکـی ئیـداری و جوگرافـی لـەم ناوچەیـە بـۆ یەکـەم جـار سـەری هەڵـداوە.

حەمەدوڵـڵا موسـتەوفی لـە کتێبـی «نزهـة القلـوب»دا باسـی کـردووە، کـە ئـەم ناوچەیـەی خـوارووی کوردسـتان لـە ناوەڕاسـتی سـەدەی چواردەمـی میـلادی، بەشـێک بـووە لـە هەرێمێکـی ئیـداری بەنـاوی «کوردسـتان»، کـە ئـەم هەرێمـە ئیدارییـە ١٦ ویلایەتـی گرتووەتـەوە، سنووری لەگەڵ ویلایەتـی عێراقـی عـەرەب و خوزسـتان و عێراقـی عەجـەم و ئازەربایجـان و دیاربەکر بـووە، کۆمەڵێک شـار و شـارۆچکەی لەخـۆ گرتـووە، وەک ئالانـی، کرماشـان، ئەڵیشـتەر، قەڵاتـی بەهـار، خوفتیـان، کردنـد، خوشـان، شـارەزوور، دزبیـل، وەسـتام، دەربەنـدی تـاج خاتـوون، دەربەنـدی زەنگـی، ماهیدەشـت، دینـەوەر، کەنـگاوەر، هەرسـین، (١٤) ئەمانـە هەمـوو بەڵگـەی مێژوویـی حاشـاهەڵنەگرن، کـە ئـەم ناوچەیـە بەدرێژایی مێژوو، دانیشـتووانەکەی کـورد و خاکەکـەی بەشـێکی دانەبـڕاوی جوگرافیـای خـوارووی کوردسـتانە. لـەم هـەزار سـاڵەدا لـە مێـژووی نووسـراوی ئـەم ناوچەیـە، یـەک مێژوونووس نەیگوتـووە ئـەو خەڵکـەی لـەم هەرێمـە نیشـتەجێن بـە ئەسـڵ پەهلەویـن و کـورد نیـن، یـان کـوردی ئـەم هەرێمـە ڕیشـەیەکی پەهلەوییـان هەیـە؛ هەرگیـز لـە یـەک کتێبـی توێژینـەوەی مێـژووی سـەدەکانی ناوەڕاسـت نەهاتـووە بـە میرنشـینەکانی ئـەم هەرێمـە بگوتـرێ پەهلـەوی.

نووسـەری ئـەم کتێبـە لەجیاتـی ئـەوەی وەک نووسـەرێکی کورد کـە خەڵکـی ئـەم ناوچەیـە، ئـەم مێـژووە کورد و کوردسـتانییە زیاتـر ڕووناک بکاتەوە، کەچـی هاتـووە لـە کتێبەکـەی مێژوویەکـی سـاختە و پـڕ لـە چەواشـەکاری بـۆ ئـەم ناوچەیـە دروسـت کـردووە، دانیشـتووانەکەی بـە خەڵکـی پەهلـەوی (پهلـه نشـین) نـاو دەبات و ناوچەکەشـی کـردووە بە ناوچـەی پەهلـەوی (سـرزمین پهلـوی). نەخشـەیەکی ساختە و وەهمـی بـۆ ئـەم ناوچە پەهلەوییە دروست کردووە، کـە ناوچەیەکـی بەرفراوان دەگرێتـەوە، لـە خەلیجـەوە دەسـت پـێ دەکات، هەمـوو خـوارووی کوردسـتان دەگرێتـەوە هەتـا سـەر دەریـای قەزویـن درێـژ دەبێتـەوە، لـە لای ڕۆژاوای ئـەم نەخشـەیە، پارێزگـەی سـلێمانی و کەرکووکیشـی خسـتووەتە سـەر ناوچـە پەهلەوییەکـەی، بـە خەیاڵـی خـۆی ئـەم ناوچانـە لـە کۆنـدا هەمـووی بەشـێک بـوون لـە ناوچـەی پەهلـەوی، خەڵکەکەشـی بـە ڕیشـە پەهلەویـن و جیـاوازن لەگـەڵ کـوردی سـۆرانی و کورمانـج. دەیـەوێ پێمـان بڵـێ ئـەم ناوچەیـە کـە کورد بـە کوردسـتانی دەزانـن، ئەمانە لە ئەسڵدا نە کوردن و نـە کوردسـتانین، بەشـێکن لـە جوگرافیـای پەهلـەوی و سـەرزەمینی ئێرانـی گـەورە.

ئەگـەر لـە مێـژووی ئـەم ناوچەیـەدا بـۆ نـاوی پەهلـەوی بگەڕێینـەوە، لـە هەندێک لە سـەرچاوەکاندا ئامـاژەی پـێ دراوە، بـەڵام وەک یەکەیەکـی ئیداری، نـەک وەک گرووپێکـی ئەتنیکـی و زمانـی. لـە پێـش ئیسـلام ئـەم ناوچەیـە لای یۆنانییـەکان بـە میدیا، یـان میدیـای گـەورە نـاوی هاتـووە؛ لـە دوای هاتنـی ئیسـلام بـە هەرێمـی چیاکان (اقلیـم الجبـال) نـاوی هاتـووە. لـە سـەدەی دەیەمـی میـلادی، بەشـێک لـەم هەرێمـە بـۆ ماوەیـەک لەلایـەن چەنـد مێژوونووسـێک وەک (ابـن خرداذبـه) و (ابـن الفقیـه) و (المقدسـي) بـە وڵاتـی پەهلەوییـەکان (بـلاد الفهلوییـن) ئامـاژەی پـێ دراوە. (١٥) ئـەم وڵاتـی پەهلەوییـە کـە نووسـەر بـۆ ئەمـڕۆ دەیـەوێ سـوودی لـێ وەرگـرێ، تەنیـا ناوێـک بـووە بـۆ هەرێمەکـە،

مەبەست لێی گرووپێکی ئەتنیکی نییە بە ناوی پەهلەوی لەوێ نیشتەجێ بووبن، یان خەڵکێک لەوێ بە پەهلەوی قسەیان کردووە، چونکە هەموو مێژوونووسەکان لەو سەردەمەدا تەئکیدیان کردووەتەوە کە ئەم هەرێمە دانیشتووانەکەی کوردە. تەنیا لە چەواشەکارییەکانی نووسەر بۆ هەڵگێڕانەوەی ڕاستییە مێژوویییەکان ئاماژە بە نموونەیەک دەدەین؛ لە کتێبەکەیدا ئاماژەی بە وڵاتی پەهلەوی داوە و دەڵێت: «لای ابن خرداذبە وڵاتی پەهلەوی زمانان ئەمانەن: أصفهان، رەی، هەمەدان، دینەوەر، مهرجانقذف، ماسەبذان، قەزوین». (١٦) ئەگەر بۆ کتێبەکەی ابن خرداذبە بگەڕێینەوە، بە ناوی «مسالک و ممالک»، لەوێ ناڵێ ئەم شارانە پەهلەوی زمانن، بەڵکوو تەنیا ئاماژە بە سەرزەمینی پەهلەوی دەدات کە ئەم ناوچانە دەگرێتەوە: أصفهان، رەی، هەمەدان،... تاد. (١٧) نووسەر بۆ ئەوەی ئیدیعاکەی خۆی بسەلمێنێ و بڵێ ئەم ناوچەیە دانیشتووانەکەی بە پەهلەوی قسەیان کردووە، بە ناوی (ابن خرداذبە) تەزویری (ساختەکاری) کردووە و ئەم ناوچانەی کردووە بە پەهلەوی زمانان، هەر بۆ ئەوەی مێژوویەکی ساختە بۆ ئەم ناوچەیە دروست بکات و بڵێ ئەوەتا لە کتێبی (ابن خرداذبە)دا هاتووە کە ئەم ناوچەیە خەڵکەکەی بە پەهلەوی قسەیان کردووە.

لێرەدا ئەم پرسیارە دێتە پێش؛ ناوی پەهلەوی بۆ خوارووی کوردستان هەزار ساڵ پێش ئێستا بۆ چەند ناوچەیەک بەکار هاتووە، کە ئەویش تەنیا ناوی هەرێمێکی ئیداری بووە و بۆ ماوەیەکی کورتیش بووە، زیندووکردنەوەی ئەم ناوە بۆ ئەمڕۆ لای نووسەری کتێبی پەهلەویان بە چ ئامانجێکە؟ دەبێ خۆی وەڵام بداتەوە، بەڵام ئەوە دیارە دەیەوێ بەهۆی ناوی پەهلەوییەوە، ناوی کوردستان لەسەر ئەم هەرێمە بسڕێتەوە، برەو بە ناوێک بدات بۆ ئەوەی خزمەت بە ئەجێندا پان – ئێرانستییەکەی بکات و بە خوێنەر بڵێ ئەم ناوچەیە هەر لە کۆنەوە بەشێک بووە لە جوگرافیای پەهلەوی و دانیشتووانەکەشی بە نەژاد و زمان پەهلەوی و ئێرانین، ئەمانە لە ڕیشەدا کورد نین و ئەم خاکەش کوردستان نەبووە.

نووسەر لە خەیاڵدانی خۆیدا مێژوویەک بۆ ئەم ناوچەیە دەنووسێتەوە کە بە ئامانجێکی سیاسی و ئایدیۆلۆجی کە لەلایەن ئاغاکانییەوە پلان و بەرنامەی بۆ دانراوە، ئەویش وەک جێبەجێکار ئەم بەرنامەیە دەخاتە سەر کاغەز و پلانسازی بۆ دەکات، بۆ ئەوەی بە هەر نرخێک بێت لەم ناوچەیەدا، مێژوویەکی ساختەی پەهلەوی دروست بکات، ئەوجا ناوچەکە لە کوردستان دابڕێت و بیکات بە ناوچەی پەهلەوی. بۆ جێبەجێکردنی ئەم بەرنامەیە، سوود لە دوو ئامراز وەردەگرێت: ئایینی یارسان و گۆران.

سەرچاوە و ژێدەر:

١ – طیب طاهری، پهلویان: گوران، هورامی، لک، کلهر، فیلی، دیملی، گذری بر تاریخ تحلیلی سرزمین های آریای با تأکید بر یارسان و حکمت خسروانی، انستیتو فرهنگی یارسان، سوید، ستوکهولم، ٢٠٢٣.

٢ – لە سەرەتای دامەزراندنی ئینستیتوی فەرهەنگیی یارسان و دەرچوونی گۆڤاری شنرۆێ وەک ئەندامی دەستەی نووسەران لەگەڵ خاوەنەکەی تەییب تاهیری بەشدار بووم،

لە هەر چوار ژمارە لە هەموو ڕووپەکەوە خۆبەخشانە هاوکاریم کرد، لە ژمارەی چواری گۆڤارەکە من بووم بە سەرنووسەر، بەڵام دوای ئەوەی کە بۆم دەرکەوت گۆڤارەکە و خاوەنەکەی بەرنامەیەکی دژ بە خوارووی کوردستانی هەیە، دەیەوێ ئەم ناوچەیە بکات بە پەهلەوی، ئیدی یەکسەر وازم لێ هێنا و لە لاپەڕەی فەیس بووکەکەم دەستلەکارکێشانەوەی خۆم لە گۆڤارەکە بڵاو کردەوە، تێگەیشتم کە من بە هەڵە لە ئینستیتوتێک و گۆڤارێک کار دەکەم کە دژ بە کوردە.

٣ – طیب طاهری، پهلویان، ص ٣١٢.

٤ – د. جمال رشید أحمد و د. فوزي رشید، تأريخ الكرد القديم، مطبعة دار الحكمة، أربيل، ١٩٩٠، ص ٤٩.

٥ – ا. م. دیاکۆنوف، تاریخ ماد، ترجمە: کریم کشاورز، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، ١٣٧٩. ص.٣٤٠.

٦ – طیب طاهری، پهلویان، ص ٣٤ – ٣٥.

7 - D. N. Mackenzie, Kurdish Dialect Studies, Vol. I. Oxford University Press, 1961.

8 - D. N. Mackenzie, The dialect of Awroman (Hawraman-i Luhon) Grammatical sketch, texts, and vocabulary, Munksgaard, Kobenhavn, 1966.

9 - Anonby Erik (2004). Kurdish or Luri? Laki's disputed identity in the Luristan province of Iran, Kurdish Studien, no. 4-5.

١٠ – سوداد ڕەسووڵ، هەورامی لەهجەیە یان زمان؟ گۆڤاری زمانناسی ژمارە (١٣)، هەولێر، ٢٠١٢.

١١ – أمیر شرف خان بدلیسی، شرفنامە، تأریخ مفصل کردستان، بامقدمە و تعلیقات و فهارس بقلم محمد عباسی، چاپ أفست علی اکبر علمی، تهران، ١٣٤٣، ص ٢٣.

١٢ – د. زرار صديق توفيق، القبائل والزعامات القبلية الكردية في العصر الوسيط، مؤسسة مكرياني للبحوث والنشر، أربيل، ٢٠٠٧، ص ١٣٤.

١٣ – د. زرار صديق توفيق، كردستان في القرن الثامن الهجري: دراسة في تأريخها السياسي والأقتصادي:. مؤسسة مكرياني للطباعة والنشر، أربيل، ٢٠٠١، ص ١٢١ – ١٣٢.

١٤ – حمد الله المستوفي، نزهة القلوب في المسالک و الممالک. المقالة الثالثة حول صفة الولايات و البقاع، باهتمام لسترنج:. مطبعة بريل ليدن، ١٩١٣، ص ١٠٧.

١٥ – د. زرار صديق توفيق، الكرد في العصر العباسي (١٣٢ – ٣٣٤ هجري / ٧٥٠ – ٩٤٦ ميلادي)، دار موكرياني للطباعة والنشر، أربيل، ٢٠١٨. ص٢٤

١٦ – طیب طاهری، پهلویان، ص١١٨.

١٧ – ابن خردازبە، مسالک وممالک، ترجمە: سعید خاکرند، مؤسسە فرهنگ حنفاء، تهران ١٣٧١. ص ٤٣.